

II. Шагай

ГОСТИНА ПРОФ. БОГДАНА ЛЕПКОГО В ЖУКОВІ 1938 РОКУ

„І в мене був свій Рідний Край,
Хати в садочках потапали,
Коли настав чудовий май
І соловейки заспівали,
Здавалось не земля, а рай.
І в мене був свій Рідний Край !..”

Вже самі слова проф. Богдана Лепкого говорять, як він любив свій рідний край, своїх братів, про що в своїх віршах часто висловлювався, особливо згадуючи свої молоді літа, проведені на Бережанщині, зокрема в селі Жукові, де батько поета був душпастирем. Найкращі хвилини юного життя, провів поет в товаристві своїх друзів, про що писав у вірші „На Святий Вечір”, згадуючи поіменно своїх побратимів, яких і в далекому Кракові важко забути.

У 1938 р. проф. Богдан Лепкий вирішив відвідати Жуків, щоб поглянути ще раз на стару дерев'яну церковцю, резиденцію та могилу батьків, місця юного, безжурного життя.

У зв'язку з приїздом професора, закипіла в селі підготовча праця, допомагали навіть сусідні села — Гиновичі, Шумляни Малі, щоб достатньо привітати дорогого гостя. Хор під диригентурою Кадайського — готувався до концерту. Всі старались, щоб свято відбулось якнайбільше велично, святково. Щоб виявити пошану до поета і підкреслити вагу його відвідин, громада надала вулиці, що веде до церкви, офіційну назву „Вулиця Богдана Лепкого”, — (єдина на все село вулиця з власною назвою). Жовті таблиці із синіми написами говорили, що з цього села вийшов великий чоловік, гідний поваги і пошани, поет — якого не можна забути.

Врешті прийшов довгоочікуваний, гарний, погідний ранок. Народ з представниками організацій зібрався на залізничному двірці в Гиновичах, очікуючи дорогого гостя. Очі всіх звернені в сторону, звідки мав ось-ось надійти потяг зі Львова. Ще хвилина — і потяг станув! Духова оркестра заграла щось бадьоре-радісне. Ось із вагону вийшли наші достойні гості; усміхнений поет проф. Богдан Лепкий з родиною. Пасажири „обліпили” вікна, приглядаючись до великої церемонії, аж тепер довідались, з ким мали честь подорожувати.

Зустріч дорогих нам гостей, обернулась у тріумфальний похід. Раділа молодь, раділи старші та однолітки-побратими дорогого професора, дякуючи Всевишньому, що наше село видало небуденного чоловіка — поета і письменника, вченого літературознавця і палкого українського державника-патріота. Вітали ж його представники громади староукраїнським звичаєм, хлібом і сіллю, а потім довгі лави виструнченої молоді й старших під звуки оркестри, попрямували в напрямі села Жу-

кова. Гарно прикрашені квітами і зеленню в'їздові брами, з відповідними написами, надавали святові ще більшої урочистості.

У старенькій церкві, о. крил. Євсевій Бачинський в асисті священиків правив тоді урочисту Службу Божу, а маси народу зібралися довкруги церкви, стоячи спокійно, щоб не порушити святкової тиші. Хтось шепотом зауважив, що подібної події ще ніколи перед тим не доводилось переживати в Жукові. Напрочуд гарна погода сприяла святові, додаючи ще більшого йому блиску.

Після відправи святкової Служби Божої, була обідня перерва, і в той же час — підготовка до концерту. Вся церемонія проходила швидко й справно, викликаючи в гостей помітне задоволення та признання. Концертна частина була добре обдумана і виконана: були дібрані пісні, які так любив поет, також деклямовано Його власні чарівні поезії, що зробило на нашого гостя миле враження.

Коли скінчилась концертна частина свята, проф. Богдан Лепкий пішов в товариство своїх знайомих ще з юних днів, щоб кожному щиро потиснути руку, з кожним привітатись та перебалакати про давнє... Не забув поет і про річку Золоту Липу про свою „звідницю”, що ще молодому так глибоко закарбувалась в житті...

Наприкінці, проф. Богдан Лепкий відвідав могилу дорогого батька і могили колишніх знайомих на місцевому кладовищі. Надвечір — поет прощаючись, сердешно дякував усім зібраним під час відвідин дорогого Йому села, друзям та приятелям і відїжджав з помітним зворушенням покидаючи село, його мешканців і сусідніх гостей.

Це були останні відвідини села Жукова дорогим, незабутнім поетом... Сл. п. професор Богдан Лепкий, назавжди залишився у спогадах тодішніх учасників цього небуденного свята, залишився Він і в серці вдячного українського народу!

Загальний вид на село Жуків.

СПОГАД ПРО МІСТЕЧКО КОЗОВУ

Містечко Козова розташоване в 15-ти клм. на схід від Бережан — центру повіту. Перед початком другої світової війни, Козова нараховувала приблизно шість тисяч мешканців, що в той час складались із трьох національностей: українців, поляків і жидів. У пропорційному відношенні, поляки мали трохи більше чим одну третину населення, а українці і жида, були здебільшого в однаковому числі.

Мешканці Козови в основному займались хліборобством, бо торгівля зосереджувалась у руках жидів. Тому, що понад дві третини Козов'ян займалися рільництвом, вулиці містечка за вийнятком центру, де приміщувалась міська управа і торговельні підприємства, мали вигляд села. При кожному господарстві був доволі великий город. Відносно розселення національних груп, то Козову можна було поділити на три частини: центр заселявали жида, північну частину міста — українці, а південну частину так зв. „Мазури” — поляки. Очевидно, були й вийнятки.

Офіційної історії заснування міста Козови авторів цих рядків не вдалося знайти, та можна сумніватися, чи така історія існує та чи взагалі десь записана. Легенди про Козову сягають у далеке минуле ще в часи **татарських** нападів на Україну. Вже таки тоді стояв замок, з якого тодішні мешканці оборонялись від татар. Замок був осідком родини Мошинських, що тоді була власником довколишніх земельних посіlostей. До тієї родини належали ще кілька сіл і містечко Завалів. Замок стояв на узгір'ї, в трикутнику між річкою Коропцем та її притокою, що полегшувало його оборону. Річка Коропець, підсилювана в давніх часах багатьма потічками, творила наче охоронний вал з мокляків і підмоклих сіножатей, що давали населенню добру охорону і зміцнювали оборону. Біля замку жили перші мешканці Козови, і та частина міста ще й тепер носить назву „Стара Козова”. На захід від замку, в напрямі Дібца була велика оболонь-пасовисько, де перші жителі Козови випасали великі стада кіз, від чого згідно з легендою — поселення дістало свою назву. Минали віки, напасники і час цілковито знищили замок. Про розмір і зовнішній його вигляд — нема жадних даних, однак збереглися останки величезних фундаментів і тунелі-льохи, що тягнуться на захід від замку, туди де тепер центр міста. Льохи, очевидно служили за сховок людям та для переховування поживи і матеріалів. На тому місці, де колись стояв замок, побудовано за часів австрійської влади міський суд, а біля нього в 1930 р. також народню школу. Найстарші будинки Козови знаходились у центрі міста. Перед другою світовою війною, там стояло кілька будинків, що архітектурою нагадували середньовіччя. В 1941 р. за німецької окупації, наказом „крайсгавптмана” з Бережан, розібрано найстаршу і най-

більшу в Козові жидівську божницю, збудовану в сімнадцятому столітті. Біля тієї божниці близько шляху з Бережан на Тернопіль, стоїть великий дім, який, згідно з переказом, був заїздним і відпочинковим домом для подорожніх. Це показує, що вже в середньовіччі Козова була досить розбудована, коли жидівська колонія змогла збудувати такий розміру божницю, і такий заїздний двір.

Після занепаду Галицько-Волинської держави, розпочалась польська окупація. Тоді поселено в Козові перших колоністів-поляків, які осіли на південь від замку, і ця частина міста дістала назву „Мазур”. Хоча з часом кожна вулиця тієї частини міста одержала свою окрему назву, однак первісна назва „Мазури” залишилась. У ті часи стало дуже важливою подія, не тільки в Козові, але й на всій окупованій поляками українській території — запроваджено панщину. Польський король наділяв своїх шляхтичів землями, включно з містами і селами, а мешканці — ставали невольниками пана-власника.

Коли в 1772 р. сусіди поділились Польщею — Галичина припала до Австрії, але панщина тривала ще довгі роки до 1848 р. — „Весни народів”, коли її скасовано і наділено селян землею. Моральний стан селян покращав — не були вже невольниками, але матеріально їхнє становище майже не змінилось; далі обробляли землю дуже примітивними знаряддям, без науки, знання та хліборобського поступу. Коли на заході Європи, власники великих фільварків частину своїх прибутків — знову вкладали в землю, наприклад, чи відводнюючи свої поля, копаючи канали, створюючи досвідні поля, спроваджуючи нові відміри збіжжя, а також нові гатунки ярини з прибережжя Середземного моря і Азії, то польські пани-власники загарбаних українських земель, не тільки самі не мали жадної науки і знання землі, але увесь прихід, що його приспороювало даремною працею українські селяни — програвали в карти закордонним набиваючи кишені чужинцям не запрацьованим грошем.

Тому то була у нас така дивовижа, що земля була багата, але народ бідний. З часом серед самих селян були вже особи, що займали освітньою працею, організували громадські установи, щоб допомогти селянам піднятися на вищий щабель та вирівняти в короткому часі великі втрати та прогалини, завдані краще такою „пансько-польською господаркою”.

За австрійської влади в Козові поселилась невелика група австрійських німців. Як католики римського обряду, вони ходили до польського костела, і тому ближче жили з поляками, а що їх було дуже мало — вони не змогли зберегти своєї національної окремішності і цілковито спольонізувались. Містом кермувала міська рада. Кожна новосформована міська рада на своєму першому засіданні вибирала з-поміж себе вільного, його заступника і двох „лавних”. Визначними вільними Козова були: Юрій Пусьга, Петро Груб'як і Канарські. Пізніше міська рада не змогла погодитися на одного кандидата, і тоді намісник у Львові

призначив комісара, який кермував міськими справами два роки, а потім призначено війтом Козови начальника пошти Шидловського. Тоді й розпочалась перша світова війна, і Шидловські залишилися на обох посадах аж до кінця австрійського панування в Галичині. Ще за тих часів, в Козові працювали чимало українських інтелігентів на державних посадах, між ними суддя Володимир Владичин, нотар Левицький, суддя Ошецький, Куціль і Боднар – урядники суду.

Після першої світової війни, коли Західню Україну прилучено до Польщі, вона зразу взялась польонізувати цю частину краю, щоб з допомогою колоністів-мазурів закріпитися в Галичині. Так постали на полях Козови дві великі колонії: на „Каменісі” і на „Трибухові”. Колоністи за безцінь одержали землю, а уряд давав їм ще й інші полегші. Коли проминула війна, війтом став Петро Груб'як, а згодом нотар Петро Траунфельнер (з німецького роду) перевибраний на той пост декілька разів до початку нової війни. Радними у міській раді між обома війнами від українців були: Андрій Боднар, Микола Олійник, о. Семен Іванчук, Семен Стець, Ілько Хоптій, Іван Дмитраш. Поляки не терпіли опозиції, що не раз чинили в міській раді українські радні, тому намагалися зменшити кількість українських мандатів. У половині 1930-тих років, поляки так хитро-мудро поділили Козову на виборчі округи, що українці отримали лише два мандати. Останніми радними в міській раді, перед розвалом „річипосполитої” в 1939 р., від українців були Данило Грамяк і Михайло Стець.

Шкільництво Козови

За австрійських часів чимало українців працювали вчителями в місцевій школі, також відомий отаман УСС Гриць Коссак (згодом полк. УГА), вчителював в Козові. Учителювали теж обоє Демідаси, Квістек і Крупицька. Шкільний будинок стояв тоді на „Старій Козові”, старий, зовсім непридатний під школу, але іншого приміщення не було. Під час першої світової війни навчання відбувалось лише принагідно, з довгими перервами, залежно від того, які війська займали містечко. Після війни з приходом польської окупації, шкільна справа набрала іншого вигляду: українців брали на учительські посади дедалі менше а тих, які вже були прийняті, міністерство освіти посилало на західні території Польщі, а до Галичини присилали вчителів-поляків. На всіх 20 вчителів у школі в Козові, була лише одна українка п-і Гудзяк, і одна жидівка п-і Горн, решта – польського походження. Швидко по війні збільшилась кількість дітей у школі, і відчувалась гостра нестача приміщення. Тоді крім шкільного будинку для навчання дітей, використовувано дві кімнати в будинку міської управи, ще й винаймали кілька кімнат у будинку Шера. В 1927 р. розпочали будувати нову школу – великий одноповерховий будинок у формі підкови, з просторими кімнатами та великими вікнами. Будова тривала три роки: в січні 1930 р. частина будинку була вже готова і передана шкільній владі

в користування. Після закінчення будови нової школи, Козова мала семикласну народню школу третього степеня, в якій училась приблизно тисяча дітей. У перших чотирьох класах, українці зберігали пропорцію відносно поляків і жидів. Але від четвертої до сьомої класи кількість наших дітей помітно зменшувалась; меншало й польських учнів у вищих класах, однак не так дуже як українських; не меншало лише жидівських.

У 1935 - 36 шкільному році, в сьомій класі на всіх 36 учнів було троє хлопців-українців і ні одної українки, до десяти польських учнів, а решта — жиди. Чому так мало наших дітей закінчували народню школу? — через байдужість батьків і через тиск на українських дітей з боку дирекції школи та вчителів. Українським учням забороняли належати до українських дитячих та юнацьких організацій, заходити до читальні, випозичати книжки в українській бібліотеці, брати участь в імпрезах, навіть піти на будь-яку українську виставу. За порушення згаданих заборон, загрожувала дисциплінарна акція, дуже часто й виключення зі школи. Польських і жидівських учнів ті заборони не стосувались, навпаки — їхні вчителі заохочували брати активну участь у їх національному оточенні.

В 1939 р., з приходом большевиків, школу в Козові підвищили до десятирічки, що дорівнювало середній школі. Директором школи став член комуністичної партії Павло Дрогомиренко. Вони почали швидко русифікувати школу, але не змогли здійснити свого плану, бо в 1941 р. втекли з Козови. За німців у 1941 р. школу знову знижено до семикласної народньої школи. Дирекцію школи обняв тоді п. Д. Сулжинський з Бережан.

Церковне життя

Козова мала одну з найбільших парохій в Галичині. Крім самого містечка, до цієї парохії належали ще три села: Вікторівка, Теофіпілька і Геленків. Ще від 1880-тих років парохом Козови був о. Павло Свистун загально поважаний священик, і добрий український громадянин. Він помер в 1919 р. за часів Української Держави. В часах о. П. Свистуна в Козові почало наладнуватись громадське життя. Тоді постали товариства „Просвіта”, „Січ”, церковний хор, придбано інструменти і зорганізовано духову оркестру. Отець парох був головним дорадником у всіх українських установах Козови. Багато осіб і цілих родин мали від нього моральну і матеріальну допомогу в час потреби. О. П. Свистун був приятелем тодішнього власника фільварку Шилінського, який у різних справах мав вирішальний голос, і за його посередництвом наш парох полагоджував багато справ на користь своїх парохіян. З великою матеріальною допомогою власника фільварку, о. П. Свистун збудував каплицю за церквою, де в літню спеку відправлялись Служби Божі. Після смерті о. Павла Свистуна, прийшов до Козови молодий, дуже здібний і енергійний священик о. Семен Іванчук, жонатий з внучкою покійного о. Свистуна. Мав сильний і гарний баритон,

і був добрим проповідником. Але молодий парох працював тільки для церкви. Не мав він ні так зв. політичної ані громадської жилки, хоча Козов'яни сподівались від нього участі і в громадській праці, якої в той час було дуже багато. З часом виникла певна розбіжність думок між парохом і деякими парохіянами. В 1937 р. о. Семен Іванчук залишив Козову, а на його місце прибув о. Іван Чарторинський. Він був уже в старшому віці, але показав себе дуже активним як у церкві, так і в громадському житті. Завжди служив порадою кожному, хто лише звернувся. На жаль, парохіяни коротко втішались своїм новим парохом: восени 1939 р. о. І. Чарторинський був спаралізований, хвороба тривала кільканадцять років.

На його місце призначено як адміністратора парохії о. Євгена Мацелюха; це був найгірший час — за большевицької окупації, коли йшла велика нагінка безбожної комуністичної партії на церкву, священників і віру народу. Діяльність священників була тоді дуже обмежена, однак о. Мацелюх не марнував часу. Він мав дар і замилювання до писаного слова, і увесь свій вільний час працював-нотував. У 1942 р. за німців прийшов новий парох, молодий ідеаліст, повний енергії і запалу і добрий адміністратор. Він мав велику життєву заправу і тому парохіянам нераз служив доброю радою чи навіть вчинком. Не одного він рятував від німецької катівні чи важкої праці в Німеччині.

Розвиток громадського життя в Козові

Під кінець дев'ятнадцятого сторіччя дуже активними громадянами на церковному і громадському полі, були Омелян Сафат і Антін Лісевич. Перший був дяком, заступником вйта, згодом касиром у міській управі. Своє дяківство лишив через нестачу здоров'я. На його місце прибув дяк Лаврентій Бемко, який зорганізував і провадив перший церковний хор в Козові. Коли в 1905 р. о. П. Свистун запровадив у церкві на взір римо-католицьких костелів фісгармонію (подібний до органів але, менший інструмент), дяк Лаврентій Бемко обороняючи традицію нашого обряду — подякував за місце. Тоді прибув новий дяк Іван Питель, який користувався тією фісгармонією, акомпаньюючи до співу в церкві. Він також кермував церковним і світським хорами, драматичним гуртком, згодом і духовою оркестрою. Першою виставою в Козові була комедія „Два домики - одна фіртка”, в якій головну роль грав Павло Лісевич: друга вистава — „За сиротою Бог з калитою”. В серпні 1908 р. величезна пожежа в самому центрі містечка, знищила багато крамниць і житлових будинків. Говорили, що пожежу спричинили пляново, щоб одержати забезпечення (асекурацію), яке в багатьох випадках перевищувало втрати, спричинені вогнем. Коли вогонь розгорівся до того, що мала групка пожежної охорони вже не могла дати ради, з допомогою прибули громадські товариства з Козови і сусідніх сіл; найбільше хоробрости виявило т-во „Січ” зі Слободи Золотої. Тоді в кругах судовиків у Бережанах постала така приказка-смі-

ховинка: зустрілись два купці-козов'яни, один і питає: „Я чув що ти вчора погорів!” – а другий каже: „Хто я ? ні ! то не я, то наш приятель Мойсей, я – аж на другий тиждень”. Очевидно, тут йшло про виплату високого забезпечення.

Перша світова війна припинила громадське життя в Козові. Однак розвиток воєнних подій мав великий вплив на тих, що були вояками у різних арміях і молодь, що доростала дома. Розвал двох великих імперій австрійської та російської – проголошення незалежної Української Держави, Листопадовий Зрив, проголошення об'єднання, соборности всіх українських земель в одній суверенній Державі – все це розбудило національну свідомість серед найширших мас, і після війни ті події впливали увесь час на поведінку та психіку народу. Одночасно зростало і напруження між українцями та поляками. Жидівська частина містечка була ніби неутраальною і далі провадила торгівлю. Однак з практичних користей жиди підтримували поляків, щоб здобути собі протекцію польського уряду. Українські організації з-перед війни, відновили свою діяльність, творились і деякі нові установи. Найактивнішою організацією двадцятих років був „Пласт”. Тому, що це була найактивніша організація, вона зазнала найбільше переслідувань від польської поліції. В травні 1929 р. поліція обшукала помешкання всіх пластунів і пластунок у містечку. Обшуки переводились на доручення окружного суду з Бережан під закидом існування в Козові нелегальної пластової організації. Під час тих обшуків, забирали все друковане українською мовою як „Літературно-Науковий Вісник”, „Молоде Життя”, історію України, навіть релігійні книжечки, збірки колядок тощо.

Останньої неділі серпня 1930 р. після обіду, нечаяно спалахнув вогонь в одного господаря в польській дільниці містечка. Сталось це після жнив, коли збіжжя було звезене до дому і на подвір'ях було повно стіжків. Більшість дахів господарських будинків були криті солом'яною стріхою, що за літо висохли – тому вогонь поширювався з великою швидкістю з одного господарства на друге. Впродовж кількох годин, вся вулиця, довжиною в один кілометр, вигоріла до тла. Причина пожежі – залишилась тасмницею, ніхто нічого не знав. Але опановані ненавистю місцеві поляки, а теж і окупантська влада без ніяких на те даних, вину за пожежу приписали українському населенню і домагалися помсти ! Не довго довелося чекати ще одного лиха: на другий день приїхали до Козови спеціально організовані і вишколені до таких „акцій” поліційні загони. Вони жорстоко побили активно заангажованих в українських установах людей, сплюндрували „Українську Читальню”, поламали інструменти духової оркестри, знищили реквізит драматичного гуртка та все, що тоді містилось у читальні. Решта тих пацифікаторів поділилась на групи по п'ять поліцаїв кожна і ходили ніби на обшуки по свідоміших українських домах, нищили там хатнє устаткування, розкидали стіжки, розшивали солом'яні стріхи-дахи, шукаючи зброю, бомби та амуніцію. При тому били господарів дуже жор-

стоко, питаючи де сховав зброю. Надвечір частина їх подалась до Бережан забравши з собою заарештованих, а інша частина пильнувала в Козові, щоб не дійшло до заворушень серед укр. населення. Після того понеділка, що залишивсь у пам'яті Козов'ян як „чорний понеділок” містечко було спустошене гейби по нападі татарської орди. Коли відійшли всі злочинці в одностроях польської поліції, зараз же прибув до містечка полк кавалерії з Теремовлі, розмістився в українській частині містечка, а міська управа на наказ команди полку, призначила на кожную українську родину негайно доставити для війська певну кількість м'яса, масла, молока, яєць, для коней вівса і сіна, щасливо для містечка — довго не були. Це все було жажливим безправством, спертим лише на фізичному насильстві, бо ні військо не мало ніякого права забирати від людей будь-які продукти і харчі без заплати, ані міська управа не мала таких повноважень, щоби як у ворожому краю — накладати контрибуції. Але в тій польській „ржечпосполитій” на закони, право Боже і людське не звертали уваги, бо це була наскрізь поліційна держава, що постала безправством, ним жила ввесь час і неславно скінчилась.

Після цієї пацифікації, громадське життя Козови зовсім завмерло. Влада заборонила раз на все організацію „Пласт”; ті установи що ще остали не мали приміщення, бо понищену читальню замкнули - запечатали. Остався один церковний хор під диригуванням дяка Івана Пителя. Так тривало довгих три роки, заки Козов'яни поборолі безправство Бережанського староства, відчинили та відремонтували будинок читальні і почали розгортати статуткову діяльність. Почали свою працю т-ва „Рідна Школа”, аматорський гурток, жіноче товариство, чоловічий та мішаний хори, бібліотека, „Сільський Господар”, а при ньому Хліборобський Вишкіл Молоді. При „Сільському Господарі” працювало забезпечене т-во для охорони від лиха рогатої худоби. Взагалі громадська праця у тридцятих роках була дуже утруднена і обмежена окупантами, а від 1933 до 1939 вони кілька разів опечатували читальню й увесь будинок, мовляв, там відбувається протидержавна діяльність...

У вересні 1935 р. відбулося в Козові величне свято Гуртків Рідної Школи. Перед обідом була відслужена Архисреїська Служба Божа, яку відслужив Преосв. Кир Никита Будка, а по полудні мистецька частина свята з участю гуртків з довколишніх сіл. Були також представники повіту з Бережан, між ними д-р Володимир Бемко, голова „Рідної Школи”.

Під кінець двадцятих і на початку тридцятих років, у Козові розвинулась освітня праця серед молоді. Ініціаторами і організаторами її були два молоді студенти, Володимир Герета та Лев Зацний. Оба заслужили на особливу пошану за велику працю для громади. Володимир Герета нар. 19 лютого 1911 р. в Козові, там закінчив народню школу і пішов до гімназії в Бережанах. Закінчив лише шосту класу, бо за участь в Пласті та велике зацікавлення українськими політичними справами, дирекція виключила його з Бережанської гімназії. Переїхав до Терно-

поля і записався до державної української гімназії, але незабаром влада спацифікувала гімназію і її замкнула. Після довгих старань, вписали його до польської гімназії в Тернополі, яку й закінчив матуральним іспитом. Восени того ж року, вписався на Львівський університет, вибравши для себе факультет права, а рівнобіжно студіював і на кооперативних курсах. Хотів студіювати як можна довше та запастись всіляким знанням, щоб усе набуте і вивчене передавати нашій молоді на селах, підвищуючи її умовий рівень.

Володимир Герета ще в гімназії став членом УВО. Провід організації помітивши в юнака організаторські і вишкільні здібності, доручає йому інструкторсько-виховну працю серед молоді в Козівській окрузі, де він здобув приязнь і популярність серед молоді. В 1935 р., як бойовик, бере участь в акції, під час якої був поранений. Через кілька днів пізніше його заарештували у Львові і посадили в Бригідках. Поліція не тільки не дала пораненому лікарської опіки, а й жорстоко катувала на допитах. Слідство тривало шість місяців і в той час згасало молоде життя Володимира Герети, чого хотіла й до чого причинилась слідча поліція у Львові. Коли поліційні посіпаки переконалися, що жертва нелюдських побоїв при допитах кінчає життя, перевезли його до лікарні, але в дорозі він помер. Випадково український духовник львівських шпиталів о. Кишакевич, довідався про трагічну смерть невідомого йому в'язня і вирішив заопікуватися тілом. Довідавшись від поліції більше про покійного в'язня, він негайно повідомив батька в Козові, що сталося з його сином. Тоді батько за посередництва адвокатів д-ра Старосольського і д-ра Пиндика, почав домагатись права перевезти тіло сина до рідного міста і поховати біля могили матері. Спочатку поліція у Львові не давала дозволу, та адвокати порушили вищі чинники і тіло покійника перевезено вночі до Козови; другого дня відбулись похорони. Вістка про трагічну смерть Володимира Герети в польській тюрмі — блискавкою облетіла усю Козівську округу. Хмарного січневого дня, сходилась молодь із суміжних сіл, щоб відпровадити на вічний спочинок свого товариша та безстрашного бойовика з польським окупантом. Для багатьох — він був добрим товаришем, вчителем та організатором. Масова участь молоді в похоронах була найкращим доказом, що праця покійного Володимира Герети не пішла на марно. Окупанти боячись, що похорони перетворяться в політичну маніфестацію, прислали до Козови сильні відділи поліції з Бережан і з Тернополя. Очевидно не обійшлося без провокації з боку поліції під час похоронів, коли конфіскувала вінки із широкими синьо-жовтими стрічками і патріотичними присвятами — заарештовуючи сільських хлопців та дівчат, що несли вінки.

Смерть молодого діяча, оплакувала його родина і молодь усієї округи, що болюче відчула його втрату. Дуже важко переживав смерті Володимира Герети, його особистий приятель і співпрацівник на громадській роботі та підпільних акціях, Лев Зацний. Між ними виникла велика приязнь ще в гімназійні роки, а спільні ідеали, яким обидва

Церква в містечку Козові,
повіту Бережани.

Духова оркестра в Козові. Під час „пацифікації” всі інструменти понищили. Перший ряд зліва: Василь Стець, Осип Колодка, Михайло Стець, Іван Стоколоса, Іван Питель — диригент, Василь Колодій, Андрій Олійник, Василь Цюп-рик, Петро Пусьта. 2-й ряд: Андрій Стець, Володимир Стець, Василь Вівчар, В. Стець, Йосафат Колодій, Володимир Олійник, Степан Стець. Світлина з 1925 р.

Драматичний гурток в містечку Козові, відіграв драму „Дівочі мрії” в 1936 р. Н
долі зліва трійка акторів: Василь Олійник, Петро Н., Михайло Цапко. Сидять зл
ва: Павло Боднар, Осипа Трофімак, Данило Грамак, Стефа Кулька, Анна Кол
дій, Василь Вівчар, Михайло Стець. 3-й ряд: Марія Баран, Марта Пекар, Пет
Петришин, дяк і режисер Іван Питель, Катерина Пусьта, Анна Грамак, Володи
мир Федорчак, Степан Михайлиця. 4-й ряд: Вол. Фольмер, Євгенія Боднар, Емілія
Грамак, Катруся Веґера, Петро Пекар, Йосафат Омелян, Андрій Федорчак, Пет
Пусьта.

Збори членок т-ва „Союзу Українок” у селі Козівці. Посередині
делегатки Філії з Бережан.

всеціло присвятились, ще більше зміцнили їхню дружбу-побратимство. Коли тільки приїздили із школи до дому на свята чи на літні вакації, всюди були разом. Левко, старший віком від свого приятеля, справляв враження більше зрілого і досвідченого активіста. Навчаючись в Бережанській гімназії, де здав іспит зрілості, він часто приїздив до Козови, і тут кермував самостійними гуртками. Ними він зацікавив молодь, що не мала змоги правильно відбувати науку в школі, бо під час першої світової війни цілими місяцями, а то й роками жадної науки не було, а були воєнні фронти. Левко розумів, що цю молодь покривдили воєнні обставини і він хотів ту кривду бодай частково виправити. Вирізнявся надзвичайним організаторським хистом, у праці був розважний, рішучий і всеціло їй відданий. До того, мав великий дар і любов до музики. Кермував дитячим хором, у якому співали дівчата і хлопці віком 9 до 14 рр. Хор виступав кілька років на Святі Матері, на багатьох академіях і концертах. Диригував також чоловічим хором — сам співав у церковному хорі під керівництвом дяка І. Пителя. Левко мав широкі знання і вмів передати їх іншим. Коли в 1930 р. польські пацифікатори знищили читальню, він часто продовжував свою вишкільну працю у формі дискусій біля будинку читальні, де щонеділі збиралась молодь. Був дуже популярним серед населення Козови, починаючи від дітей — на старших господарях кінчаючи, з якими також знаходив спільні теми для розмов.

Згодом зв'язавшись чим раз тісніше з підпільною працею ОУН, дедалі частіше доводилось йому виїздити до Львова. 1938 р. їде на Закарпаття, де працює у військовому секторі, а в 1939 р. бере активну участь в обороні самостійності Карпатської України. Після розвалу польської держави в вересні 1939 р. їде до Кракова продовжує студії і працює у військовому секторі ОУН.

На доручення Проводу ОУН кілька разів переходив німецько-більшевицький кордон, ідучи в Україну. При одному переході 1941 р. група з п'ятих бойовиків, у якій був і Левко, натрапила на засідку більшевицької прикордонної сторожі — і всі загинули від більшевицьких куль.

Вістка про смерть Левка Зацного болюче зранила серця всіх, хто його знав. Так, як кілька років передше молодь Козови і околиць оплакувала Володимира Герету, так тепер та сама молодь оплакувала передчасну смерть Левка з рук ворога. Левко Зацний — загинув і похований далеко від рідного містечка, ні родина ані приятелі не мали змоги завітати його могилу червоною калиною... Але він ніколи не шукав ні кар'єри, ані слави і ніколи не питав, що Україна зробить для нього, але старався зробити по змозі якнайбільше для України.

Українські професіоналісти і розвиток української торгівлі

Не було багато українців-професіоналістів в містечку. Десь наприкінці двадцятих років, відкрив у Козові лікарську приймальню

д-р О. Манацький спочатку в будинку д-ра Барбана, згодом у своєму власному. Він сам Бережанець, родом з Біща. Мав вже за собою лікарський досвід і кількарічну практику, тому в скорому часі здобув довіру серед населення. Були в Козові адвокати д-р Микола Стадний та д-р А. Когут. В суді урядували судді: Іван Штабалюк, якого скоро перенесли до іншого суду та д-р Крет. Мабуть в 1924 р. тут в Козові нагло помер колишній комісар-староста Бережанського повіту за часу Української Держави радник Іван Масляк і тут його поховано на місцевому цвинтарі.

До 1930 р. майже всю торгівлю в Козові тримали — жиди. Українці мали кооперативну крамницю, але вона не змогла відновитися після пацифікації. Щоправда, крамниця згодом почала торгувати, але вже під приватним керівництвом І. Дулеби. Наступним українським підприємством була гальянтерійна крамниця Т. Кусяки, потім Д. Гім'як відкрив торгівлю шкірою. Оба вони відчинили свої крамниці з малим вкладом капіталу і без достатнього досвіду, але вірили, і серед значної кількості українських покупців, знайдеться досить свідомих клієнтів і вони не завелися. За кілька років вони добре привчилися до пецької справи, до того ж якісний товар і чесна обслуга зробили свідомі Брати Сліпі відкрили крамницю „благатних товарів”, тобто сукна, полотна, хустки та ін. Вони вже мали досвід у торгівлі, мали й потрібні фонди, тому забезпечили крамницю першорядними товарами і великим вибором. Вони запровадили нову на той час систему: не торгували як це було в усіх інших крамницях, а мали сталі ціни однакові для всіх (жиди брали за той самий товар, кілька могли витягти). Крамниця братів Сліпих стала однією з найбільших такого типу.

Була ще крамниця заліза і сільсько-господарського знаряддя, її відкрив І. Стець. Вона також розвивалася дуже скоро, бо мала багато покупців з усього району. Тоді ж М. Баран відкрив крамницю подібну як брати Сліпі із сукнами, полотнами та ін., а Ф. Якимець — крамницю мішаних товарів. Всі ті українські підприємства знаходилися в центрі міста і спричинили велику конкуренцію чужим підприємствам. Найбільш невдоволені з так успішного розвитку української торгівлі були жиди, бо втрачали покупців. Загострилася конкуренція, з'явилися комерційні оголошення і реклями. Були ще дві крамниці мішаних товарів на бічних вулицях: Петро Пекар мав крамницю на вул. Лотопада, Михайло Швець на розі вулиць С. Петлюри і Зборівської. перший був склад будівельного матеріалу Чорнія і С-ки. Від 1935 діяла і швидко розвивалася в містечку Українська Ощадна Каса.

Тридцять років можна назвати роками розвитку української економіки міста Козови. Зате жиди занепадали в торговельній ділянці, бо поляки організували громадські і приватні підприємства і таким чином забирали від жидів польських покупців. Найбільші крамниці в польських руках були: крамниця мішаних товарів, гуртівня соли, гуртівня тютюну. Полякам як і жидом не подобався ріст українських підприємств, бо хоч українців у Козові була меншість, однак підтримувані

вколишніми українськими селами — поляки не могли триматись нарівні з ними. Вони це добре знали і тому чинили різні перешкоди, щоб стримати розвиток тих підприємств.

Початок другої світової війни

В такому стані застав Козову початок другої світової війни, в наслідок якої сталися у нас великі зміни. Німецько-польська війна тривала всього 17 днів, в яких польська армія була зовсім розбита, а всі члени польської верхівки, залишивши польський народ на призові судьби, — самі втекли з грішми до Румунії. Після розпаду польської держави, всю Західню Україну забрали большевики у висліді договору між Гітлером і Сталіном. Зараз спочатку большевицької окупації, всі громадські організації та підприємства — перестали існувати. У першу неділю представники большевицького війська скликали мітинг, на якому „вибрано” тимчасову управу міста з трьох осіб в такому складі: Райхенберг — жид і довгорічний комуніст, Михайло Була та Іван Дулеба, — українці. Головну роллю і всю владу в тимчасовій управі міста мав у своїх руках Райхенберг. Це було зроблено пляново, щоб НКВД (сов. політична поліція), що вкортці прибув до Козови, міг дістати в свої руки документи та інформації з першої руки. Першим ділом тимчасової управи, був проведений розподіл землі фільварку між бідняків на те, щоби не за повний рік ту землю назад відібрати і всіх бідняків загнати до колгоспу. На всі лади і привабливими словами вихваляли комунізм і підсоветське життя, щоби лише приподобатися масам. Козова стала осередком району, де містилися усі районові, партійні і державні канцелярії. Тому, що в Козові ніколи перед тим не було зосереджено так багато бюрократії, відразу відчувся нестаток приміщень для „влади”. Тоді з наказу секретаря райвиконкому, забрано кілька більших будинків у центрі міста, придатних для установ. Таким чином багато жидів втратили свої доми, однак вони не нарікали, знаючи, що під гітлеризмом було б куди гірше. Поляки за виїнятком кількох бідняків, тримались осторонь. Їх палив жаль за втратою своєї держави, а ще більше сором, що така могутня, як вони вихвалялись держава, розлетілася впрах за два тижні війни. Знову ж для українців національно свідомих, прийшла нова доба: перехід з-під важкого терору — в ще лютіший московський.

Хоча Козову і було оголошено районним центром, однак містечко обнижено до статусу села із сільською радою. В 1940 р. на місце тимчасової управи, прийшло постійне сільське управління, на чолі якого став голова сільради Петро Полумярок. То був чоловік з низькою освітою і без жадного знання адміністраційних справ для керування містечком. Він навіть не усвідомлював собі, що став знаряддям у руках свого зверхника, голови райвинкону Ліхмана, секретаря партії Мамченка та начальника комісаріату внутрішніх діл (НКВД); які по своєму завідували містечком. Усі головні урядовці були прислані з Сов. Союзу; місцевих людей брали тільки на незначні посади та до фізичної

праці. Ніколи перед тим не бачила Козова стільки бюрократів — аратчиків, як за большевицької окупації 1939 - 1941 рр. Вже взим 1940 р. комуністи почали вивозити людей на Сибір. Першим транспортом поїхали на заслання деякі поляки-колоністи з Каменихи і Трихогової, яких спровадив „жонд” на парцеляційні землі, також роди польських офіцерів та колишній бурмістр Козови, Пьотр Траунфеллер з родиною.

В 1940 р. почали організувати колгоспи. Розпочали великою атацією, та на всі лади вихваляли колхозний лад та нове радісне і щасливе життя колхозників. Але за якийсь час побачили, що ніхто не вірить, та мають їх за великих брехунів, що не соромляться в їхні очі пускати людям такого „блахмана”. Ось тоді почали вдаватися до драстичних заходів, щоб змусити селян-господарів піти в колгосп. А ті не піддавались залякуванням та погрозам, і в колгосп не вступали. Щоб якось вийти з ситуації не затративши „лиця”, на швидку руку організували колгосп, забираючи землю приділену біднякам попереднього року, а їх самих прикріпили до того колгоспу.

За большевицької окупації населення Козови збільшилося приблизно на чотири тисячі осіб, здебільшого за рахунок жидів, які втекли із західних районів колишньої Польщі — з-під німецької окупації. Вони знайшли собі пристановище між козівськими жидами, а що могли знайти праці, то майже всі вони були на утриманні жидівських кагалу.

В травні 1940 р. большевики почали заарештовувати українців, яким закидали членство в ОУН і контрреволюцію тощо. Першими арештовували Михайла Солтиса і Павла Кавку, потім Антона Федорчака, Івана Грам'яка, Антона Грам'яка та Володимира Мельника. Їх відвезли до Тернополя і потім жадних відомостей не було, що з ними сталося далі їхня дальша доля. Під час німецько-большевицької війни заарештовано Мирослава Солтиса. Через два дні після втечі комуністів і кістків з Козови, люди розбили в'язницю, знайшли його важко побитим. Ще в травні 1941 р. енкаведисти вивезли дві родини на заслання за те, що їхні сини заховались від арешту. Тоді вивезено Михайла Омелю з дружиною трьома дочками і синком, Тимка Стеця з дружиною двома синами.

Німецькі „визволителі”

В червні 1941 р. німці несподівано вдарили на комуністів і відранатиснули на них з такою силою, що цілі їхні армії втікали в хаосі і безладі на схід. Швидко відбулась ще одна зміна влади. На місце сілків в Козові створено міську раду. Українці взяли всю адміністрацію між в свої руки. Поляки пам'ятаючи свою нетактовність супроти українців ще перед війною, не мали відваги домагатися допущення до влади жидів німці позбавили усіх прав. Німці відразу почали здійснювати на новому „лебенсраумі” свою загарбницько-грабіжницьку політику, накладаючи на села великі контингенти збіжжя, м'яса, молока, я

і почали забирати молодь до Райху на працю та до „Бавдінсту” на території Галичини. Українців і поляків трактували як людей нижчої раси, призначених служити вищій німецькій расі. Жидів стрінуло справжнє нещастя, бо німецький „вождь” вирішив цілковито їх винищити. Восени 1941 р. німці забрали з Козови першу групу жидів і розстріляли їх у Гайку біля села Комарівки. Решту жидів з усього містечка, зігнали в одну дільницю, з якої зробили „гетто”, заборонивши їм звідти виходити. Для виконання доручень наказуваних спеціальним відділом СС-поліції для жидівських справ, жида мали свою раду „Юденрат”. Молодих і здорових жидів гнали до праці. Влітку 1942 р. відбулась масова страта жидів. Тоді прибув до містечка загін спеціально вишколених „юберменшів” до таких „акцій”. Вони ходили по гетті і забирали всіх, хто не встиг сховатись, виводили жидів групами за місто на жидівське кладовище і там їх розстрілювали. Такі акції повторялися ще кілька місяців. Останній морд-розстріл відбувся 8 квітня 1943 р. Забрали решту жидів, а також всіх членів „Юденрату” і всіх замордували. Відтоді жида в Козові перестали офіційно існувати, але декільком з них таки пощастило скритися від німецьких облав і вони крадькома переховувались.

Свою грабіжницькою політикою та расовими злочинами, німецькі „визволителі” насторожили проти себе всі підбиті і всі „визволені” народи. У масах кожного такого народу в Європі, діяли підпільні організації, виконуючи саботажні акції проти німецьких смертельних ворогів. В Україні постала Українська Повстанська Армія (УПА), яка почала свої дії на Волині, швидко поширила їх і в Галичині а головню в Карпатах. Москва одержавши величезну допомогу від Америки, не лише стримала німців під Волгоградом (колись це був Царицин, опісля Сталінград), а й почала відтискати їх на захід, знищивши 6-ту німецьку армію. У березні 1944 р. передові стежі большевицької армії наступали на Козову з півдня від Вівся. Вони звели бій з невеликою залогою німецького війська, розташованого тоді в містечку. Та німцям прийшла підмога і вони відкинули большевиків назад, аж за Стрипу. Там стояв фронт майже п'ять місяців без змін. У той час було в Козові багато частин, магазини з воєнним вирядом тощо, і тому постійно налітали большевицькі літаки на містечко та його нищили. Всі залізничні мости на шляху Денисів - Потутори були знищені, тому всі німецькі транспорти йшли дорогами, авта, вози, гармати, танки. Ці дороги вимагали негайної направи, але в запасі не було ні каміння ані піску. Тому військо розбирало колишні жидівські дома що стояли пустими і тим матеріалом направляли дороги, а дерево уживали для будови схоронищ. Після кількох летунських налетів і великих пожеж — з розібраними військом домами — Козова набрала жахливого вигляду, не стало центру містечка. В половині липня 1944 р. фронт на Стрипі заломився, і советська армія знову просунулась вперед на українські території, що вдруге опинилися під диктатурою московського ворога. Знову прийшли до містечка

Козови „визволителі”, що вже за першим разом жажливо ограбі сплюндрували Галичину, та нищили фізично і морально волелюбне українське населення.

Козова не належить до якихось особливо знаних і славних Східньої Галичини. Вона й своїм виглядом більше схожа на село ще й не раз насміхалися з нашого містечка, кажучи: „Козова! то там де кози кують!” Але на українцях-мешканцях Козови, тя не абияке завдання: обороняти інтереси Української Землі і Народу зазіхань поляків та жидів і то не за конференційним столом, а щоденній тяжкій наполегливій праці. Всі українці Козов'яни були домими патріотами — вже не було таких, котрі годилися б на пське чи яке інше панування над нашою землею а стриміли до пської свободи і незалежності. Вони добре і гідно виконували своє завдання не жалюючи своїх сил і свого майна для досягнення тієї ж мети.

За німецької окупації деяка кількість Козов'ян виїхала до Німеччини, де пережили війну, потім період переселенчих таборів — і з'їхались на еміграцію по Божому світі. І де вони тепер не жили (то в Сідней в далекій Австралії, де сонце світить з північного небосхилу, чи в Едмонтоні в Канаді, де в погідну ніч мерехтить полярне сяйво, чи в задушливій Філадельфії, замряченому Лондоні, чи в соняшному Енос-Айресі, — всіх їх єднає та сама думка і та сама любов та вільне рідне Містечко, вільна рідна Україна!...

Сл. п. Володимир Герета, студ. львів. унів. заарештований в 1935 р., загинув закатований польською поліцією 13 січня 1936 р.

СЕЛО КОЗІВКА

На межі золото-пшеничного Поділля та Опілля, на шляху до містечка Козови — розкинулось село Козівка. З його ґрунтів випливає притока Дністра, річка Коропець. В давнину перші поселення були на узгір'ї званому „Кут”, де й досі люди виорюють черепки, уламки старих горшків тощо. Кут був природнім укріпленням, його обмивала з трьох сторін річка, довкола — багна; до села можна було дійти сухою ногою тільки із західнього боку. Важко вяснити назву села. Трохи світла на це питання кидає лише громадська печатка, на якій біля напису вигравіруваний мужчина веде чи тримає на шнурку козу. Народ передає, що колись на полях Козови та Козівки паслися череди кіз, тому й така назва.

Село належить до новіших осель — у списках з 16 століття його не названо. Пляном забудов, воно нагадує колесо оточене перстеном вулиць, у центрі — дерев'яна церква, до якої ведуть поперечні вулиці. Люди розповідають таку сміховинку: якийсь мандрівний гончар заблудив у Козівці і розпитуючи дорогу сказав, що „Козівка — це велике село, має „п'ять” церков і всі до себе подібні, а я їжджу і не можу з неї виїхати!”.. Сотні підвід переїжджали що-понеділка через Козівку до Козови на торг, із сіл Куропатників, Потока, Бишок, Конюхів та Ценева. У селі мав фільварок граф Потоцкі.

Річка плила у північно-східньому напрямку, творила ставок та мокляки. Гребля ставка з якої і до тепер дещо збереглося, стояла на межі піль Козівки і Козови. Коли ж греблю розкопали, вода із ставка виплила і село придбало родючої землі та торфовиська. На тому місці люди роками вирощували капусту; влітку росло її там безліч, а восени з'їздилися туди із дальших громад і закуповували на пні. Назви ґрунтів з тих часів розповідають про минуле: „За ставом, За болотом, За липою, Жидівська, Вopak, За окопом”. На західній стороні села поля мають назву: „Кукурічок” — але ніхто ще цієї назви не пояснив, звідкіля могла б вона взятись...

На віддалі двох кілометрів на південь від села, проходить бита дорога як у нас говорили „гостинець” з Бережан через Козову до Тернополя. Своїми полями Козівка межує на заході з полями Сенькова - Куропатницького, на півночі з лугами Потоцьких та з полями Олеси́на, на північно-східній стороні з полями Уланихи і Геленкова, а від сходу — з полями Козови.

Краще і не згадувати про долю народу, про господарський та освітній стан за шляхетської Польщі. Люди жили в кріпацтві, тяжкій неволі, позбавлені якихнебудь прав чи гідности, Богом сказати б —

забуті. Та після упадку цього зненавидженого ярма, коли Галич прилучено до Австрії, почало світати, з'явилися надії на майбутнє. Вказівками наших єпископів постають парохіяльні школи, парохадяковчителям єпархіяльна влада наказує вчити грамоти, нагляд над виконанням розпоряджень — декани. Тоді й наше село не проло нагоди. Бережанський декан о. Ст. Лужницький парох села кова, у звіті після візитації в 1847 р. писав: „Козівка має добру лу, до іспиту в часі візитації зголосилося 15 учнів”. Отже, школа зорганізована на кілька чи кільканадцять років давніше. Із шемів з 1872 та 1890 рр. знаємо, що парохом від 1870 до 1890 рр. о. Антін Рудницький, опісля о. Войтович, о. Процик, о. Олександр чинський: останнім був о. Гроховський. Перед другою світовою ною зберігались у нас деякі записки в церковних книгах. Були і примітки, що в 1871 р. відбулось громадське віче, на якому промили освічені представники з Бережан, розповідали людям про їхні мадські права. Були згадки про відомі криваві „баденівські виб до парламенту у Відні та інші злочини поляків, що були в австр кій адміністрації урядовцями, про рільнічі страйки та інше. П о. Процик не давав новоженцям шлюбу, доки мужчина-новоже не присягнув, що впродовж п'яти років не буде пити алькоголю ходами наших отців парохів, постала в Козівці читальня „Проси Вона містилась спочатку в комірному в домі Д. Волощука, М. Сма Ф. Михайлюка: головували в управі читальні: Т. Михайлюк, Д лощук, М. Смачило, Й. Гладчук, Л. Липний. Для розвитку чит попрацювали і рідні діти нашого села, студенти Т. Волощук, Л. ний, Л. Михалюк.

Після першої світової війни очолювали читальню: М. Волс Л. Липний, А. Стець, М. Стефанюк, М. Стець, Л. Михалюк, І. Нес вич, та Петро Кобель — останній до приходу большевиків в 19 У 1927 - 1930 рр. збудовано Народній Дім у Козівці, в ньому міст читальня, споживча кооператива „Самопоміч”, також гарна, про театральна зала. В цьому домі концентрувалось все життя гро Будівельний комітет очолював парох о. Олександр Бачинськи ликий прихильник освіти і науки, він старався, щоб у його п не було ні одного неписьменного громадянина. Ще до війни не менність у селі майже зліквідували. Молодь гуртувалась у пож гімнастичному товаристві „Січ”. Великий вплив на культурний і ток села мала перша світова війна. У боротьбі за волю Україн клали голови — О. Стець, П. Сітарський, Кость Горохівський, Ф щинин, В. Горохівський.

Крім згаданих культурно-освітніх товариств, діяли в селі: я т-во „Союз Українок” — його очолювали між ін. М. Марків, М. Б ська, М. Несторович, Т. Крих, Г. Кобель, П. Горохівська. Якийс існував „Пласт”, зліквідований по пацифікації польським окупа Працювало т-во „Рідна Школа” при якому діяв „Самоосвітній гу керований М. Крихом, — т-во „Сільський Господар” та „Вишкіл

боробської молоді". Було також дві футбольні дружини, аматорський театральний гурток під проводом І. Несторовича. Важливу роль відігравала і наша кооперація. Активними кооператорами були: М. Стефанюк, М. Михалюк, Л. Липний, М. Волощук, Л. Бучинський, І. Горхівський, Ф., Л. Сітарський, П. Кобель, Т. Гладчук.

Взимку 1928 р. постало в Козівці музичне товариство, яке мало 16 духових інструментів: диригували Богдан Старух, Адам Якимів (оба з Бережан) та Іван Питель з Козови.

1930 року, село пережило вандальську паціфікацію. Селяни зазнали чималих матеріальних шкід, знищень та інших кривд, багато осіб були під арештом, яких поліція тортувала в селі Кривім, за здогадну приналежність до УВО. Найбільше далися людям взнаки агенти поліції Врубель і Пастернак. Тоді в селі Кривому дуже тяжко побили поліційні посіпаки наших поважних та загально шанованих громадян: Івана Несторовича, Трофима Кобеля та Тимка Гладчука. Через тиждень затримані для побоїв — повернулись додому, за виїнятом Івана Несторовича і Тимка Гладчука, яких перевезли до в'язниці в Бережанах. Там вони й просиділи „добрих” пару місяців.

Польський ворог тими підлими заходами не знищив національної свідомости, ані не принизив національних стримлінь, навпаки — вони ще більш зросли. Рік 1930-ий, став роком жажливої ненависти до польських окупантів, що й виявилось наглядно восени 1939 року...

Також заборонили дальшої діяльності т-ва „Пласт” і т-ва „Луг” а пізніше навіть заборонили грати копаного м'яча та відібрали нібито для війська спортивні майдани! Молодь перейшла у підпільну УВО, яка згодом прибрала назву ОУН — Організацію Українських Націоналістів. Підпільна преса переходила з рук до рук, а майже кожна хата передплачувала якийсь легальний український часопис. Найпопулярнішими були тоді тижневик „Народня Справа”, „Христос Наша Сила” і такі часописи як „Діло”, „Новий Час”, „Український Голос”. Всі ті часописи можна було прочитати або в читальні, або в гуртку „Рідної Школи” заснованого 1932-го року.

Весною 1932 р. поляки новим законом змінили адміністративний поділ Галичини, запроваджуючи збірні громади і таким шляхом думали спольонізувати наше село, а покищо насаджували польських війтів, секретарів і польську бюрократію. Тим часом молодь у селі майже в цілості опинилася в рядах ОУН. На весну 1937 р. під час протидержавної акції у нападі на ексекutora податків, член боївки ОУН сл. п. Петро Галас через необережність поранив себе в ногу, і помер від гангрен.

Взимку 1938 р. відбулись обласні сходи членів ОУН в ліписька між селами Куропатники, Комарівка, Гайок, Сеньків. ОУН з Козівки, переходячи попри польську колонію в Сенько ткнулась на засідку поліції і колоністів. У перестрілці, загинув ОУН І. Горохівський, були поранені і потрапили в руки поліції Вів, М., М. Кобель та О. Бучинський. У зв'язку з тією подією, п ще додатково заарештувала — І. Бучинського. В. Горохівського Липного, І. П. Липного і М. Криха. Восени 1938 р. відбувся ве процес, усіх підсудних засудили на кару від 2 до 15 років тяжк ниці, але у вересні 1939 р. всі вони завдяки розгромові польсько та знищенню польської держави — опинились на волі. У згада рестрілці був поранений також і Л. Горохівський, однак йому в, втекти і він лікувався, перебуваючи в підпіллі аж до розгрому щі 1939 р.

Розглядаючи те підпільне життя з перспективи часу, при на гадку, що наш районний провід ОУН не завжди був на висс дань, крім того можновладний тоді Іван Майчук з Дібца, абсо Бережанської гімназії. був на послугах польської поліції, а зго; виявилось також і НКВД.

На весну 1937-го року, ОУН провадила акцію проти ко. вання наших земель поляками. часто хтось із прибулих - незна голошував протипольські промови. звичайно під церквою по (Божій. Однієї неділі так було і в Козівці: виступив такий закінчивши промову окликом „Слава Україні"! Присутні відгук дружнім — „Героям Слава!" Промовець зник. Солтис села Йоси мів латинник, який проте щонеділі бував у церкві. повідомив подію поліцію — і на її вимогу назвати свідків — подав прізвище ших хлопців. Вже в понеділок рано їх всіх покликало старос допит до Бережан. Випадок хотів (а може це була польська , провокація), що тої ж ночі хтось знищив у польській читальн рети їхніх достойників та польського орла. Коли вони з'явил виклик у старостві, сам староста їх переслухав і присудив к по 14 діб арешту. Їх відставили до комісаріату поліції, в той прибули до Козівки кілька авт поліційної карної експедиції. Во зу наклали на село контрибуцію на кожного нашого господ 5 - 30 злотих ніби на купно нових портретів. Через одну добу до тисячу злотих, за них купили нові портрети, а за решту — і і пиячили увесь день. Ненависть між українцями і поляками підігрівав посесор фільварку підпоручник „стшельцуф" Лещи

У вересні 1939 р. прийшла большевицька влада. Багатьом лось спочатку, що це гейби своя влада... Але на весну 1940 р. р лись арешти. Восени 1940 р. комуністи виарештували весь ала, а вже у 1941 р. почали вивози на Сибір. У лютому 1941 домі особи вбили голову сільради Петра Горохівського. Кільк ведистів з псами даремно шукали месника. Заарештували те наших односельчан — Лева Горохівського родича вбитого, т

Липного. Останнього через кілька днів звільнено, а Лева Горохівського енкаведисти замордували в Козові і потайки закопали на цвинтарі. З приходом німців, могили відкопали і в присутності мас народу відправили церковні похорони. Крім згаданих були заарештовані і пропали без сліду такі особи: Петро Горохівський, Михайло Крих, Трофим Кобель, Василь Марків. Після приходу німців у село повернулися Іван Горохівський, Ілько Стець та Василь Смачило.

Німці прийшли в липні 1941 р. Радість була велика і щира, адже нестало тих, які на зміну полякам ще гірше нас нищили. Все збудилось зі сну, неначе природа на весну. Проголошено самостійність України, але ненадовго — через два тижні німці її зліквідували, а Галичину прилучили до Губернаторства. За кілька тижнів вільного життя, можна було пізнати чимало характерів, у тому деяких і серед провідної верстви. Виявилось, що не вміємо у всьому підходити до такої важливої справи, як творення власної держави.

До замітніших подій за німців, можна піднести те, що відразу ще на початках тієї окупації, люди насипали могили в пошану поляглих чи пропавших у тюрмах, і ті могили поблагословило духовенство в присутності найбільших народніх мас, що приходили схилити голови перед ними.

Після проголошення Губернаторства, накладено гальмо на українське життя — і знову пожвавився підпільний рух. Почала творитись Українська Повстанська Армія. У селах зарілось від пропагандистів: удень німецькі „арбайтсдінсти” вербували людей на роботи в Німеччину, а ночами села були свободні, гейби німців взагалі тут не було. Життя пливло своїм руслом, у тих самих злиднях, що й за інших окупацій. Згодом воєнні фронти почали підкочуватись на захід. На примусові роботи до Німеччини таки забрали від нас 17 осіб. З них двох хлопців відставлено згодом до концентраційного табору, одного забила бомба під час налету, а ще один, П. Гловин помер від туберкульози.

У березні 1944 р. фронт затримався на річці Стрипі. Наші села опинились у смузі запілля. В кожного господаря кватирували німці впродовж чотирьох місяців. Населення досить від них натерпілось, а ще більше від нічних безладних налетів большевицьких літаків та їх фосфорних бомб, що спалили господарства Онуфрея Гладчука, Івана Адамового, Івана Гладчука, Василя Липного, Степана Німця та Івана Федечка. Молодь села Козівка не пішла масово до дивізії „Галичина” а все вичікувала — і дочекалась повороту большевиків 20 липня 1944 р. Через кілька днів найновіші „визволителі” наказали всім мужчинам іти в совєтську армію, беручи з собою харчів на два тижні. Багато наших пропали на фронтах у розбудові „нової Європи”, як говорили німецькі партійники, багато і в совєтських атаках проти німців; деякі загинули від аліянтських бомб, яких не жаліли Німеччині. Значна частина людей все таки повернулись після війни додому, а декілька, що думали про інше життя, залишились у Німеччині і з часом переселились до заморських країн.

1944 - 53 роки були найчорнішими не лише в історії села Козівки, але й цілої Галичини. Відразу ж після повернення большевиків 1941 адміністрацію захопили поляки, — на яких два тижні, а потім гнали до району всі ті, котрі залишили його в червні 1941 р. утік перед німцями. Розпочались безоглядні репресії та вивози наших людей на Сибір. Тоді ще діяла УПА в тому районі, але незадовго її відували, кинувши великі військові сили. Комуністи зліквідували нашу власність, усіх загнали в колгоспи силою-примусом !

На полях „За липою, „За грушкою”, „За болотом” — інженери мували річку Коропець, і так постав великий став, що сягає аж до ських городів. Село стало чисто українським, коли в 1945 - 46 р. везли поляків до Польщі, — воно розбудовується на мізерному мінку і „На куті”, але далі місить ногами ту ж саму багнюку, що сили і наші предки — за панщини, без панщини і в новій панщині відході о. Осипа Гроховського до Козови, парохія лишилась без щеника. Якийсь час приїздив ще священник із села Дібща, а тепер ковцю замкнули, а з трьох сіл — Козівки, Дібща і Кривого, з одну парохію вже „православну” з осідком у Дібщу.

По смерті Сталіна почала топиться крига, що терором сколи наш народ. Настали „Хрущовські” часи. Здавалось, що все п краще для нашого народу, але дарма. Так звана „відлига” — більша отруя, вона штовхала наш народ до національного сн: й нині рідко почути українську пісню в наших селах, їх застал співати „радянських пісень” та вихваляти у них „щасливе і життя”...

Про село Козівку можна б писати більше. Я свідомий то можливі помилки відносно дат, але наведені тут факти — вс диві. Я особисто не позбувся й досі великих і щирих сантиме рідного села і завжди згадую Козівку, як свідоме українськ яке ніколи не сходило на манівці, усе притримувалось і підтри національні засади, було вірним нашої церкві, нашому чудовом гійному обрядові та національному прововоді. Думаю також, тенційні сили нашого села, як і всієї України — невичерпні !

ВЕСІЛЬНІ ЗВИЧАЇ В СЕЛІ ЛІСНИКАХ

Село Лісники зберігало стародавні, при-
таманні йому весільні звичаї, хоча воно бу-
ло заледве три клм. віддалене від повіто-
вого міста Бережан, а звичайно близькість
міста, чужого оточення, інших одягів та
іншого способу життя — все це не сприяє
задержуванню у повній чистоті стародавніх
звичаїв. Та в Лісниках було інакше. Це
культурне село, де ще перед першою сві-
товою війною посеред села пишався Народ-
ний Дім з великою театральною залюю, в
якій вже в той час давали такі вистави як „Учитель”, „Украдене щас-
тя” та інші, де вправляла духова оркестра, — знало, що це є традиція
і народні звичаї, яка їх вартість і значення, й тому мешканці цього
села, старалися придержувати старих звичаїв, зокрема весільних. Ось
і вони:

Хлопець, вирішивши посватати вибрану дівчину, спочатку змов-
ляється з нею й спільно визначають один вечір для прислання старос-
тів. Дівчина повідомляє про те своїх родичів і коли згода — готуються
до весілля. Парубок також говорив про те своїм батькам, назвавши
ім'я дівчини, яку хоче посватати, й разом підбирають старосту. В наз-
начений вечір, батько хлопця із старостою йдуть у свати, беручи з со-
бою пляшку горілки. Прийшовши під хату батьків дівчини, староста
стукає у двері, питаючись чи можна увійти. Мати доні запрошує сло-
вами: „Просимо, гостям раді”.

Увійшовши в хату, сідають за стіл та починають звичайну роз-
мову-балачку. По якомусь часі, староста запитує: „Чи знаєте чого ми
прийшли? Скажете, — відповідає мати. Ми прийшли посватати вашу
дочку за їхнього сина” — каже староста показуючи на батька жениха.
Тоді розпочинається торг за віно. Мати питається: „Що ж дасте своє-
му синові? — Даю ниву поля на „шнурах” там за млином, коня та ще
дам і лошака, як трохи підросте”. Староста запитує в свою чергу: „А
що ви дасте своїй дочці?” „— Даю ниву поля „на довгих” і „під горою”
та виправу”. Староста „торгується”, мовляв воно трохи замало. Мати
надумуючись, обіцяє ще й корову. На цьому всі годяться, староста ста-
вить пляшку горілки на стіл, а мати подає чарки, закуску і „на здо-
ров'я” — запивають вдаль сватання.

Оповіді. Молоді з батьками і староста йдуть до свого пароха на
оповіди. Священик пише протокол і каже молодим прийти наступного
дня на катехізацію. Коли вони наступного дня збираються вже йти,
до пароха, мати передає через дочку для їмості гарну курку. Трапля-

лось і таке, що чим краща була курка, тим коротше тривала катехізія. Бувало, що й за два вечори закінчать, а іноді мусіли ходити й два тижні.

Вінкоплетени. Молода просить дві дружки і разом ідуть у ло, просити до себе дівчат на вечір — плести вінки. Перед тим мол із своїми дружками та іншими дівчатами йдуть у ліс, збирають банок, співаючи обрядові пісні. Вдома вони плетучи вінок — співали відповідні пісні. Роблять китички квітів для обдарування весілы гостей. Закінчивши вінкоплетени, мати молодой частує дівчат, а по ітині приходять хлопці з музикою і бавляться аж до ранку.

Другого дня мати виправляє молоду з дружками в село просна весілля. Наречена вбирає вінок, і так йдуть від хати до хати, пинуючи, щоб кого не минути, бо була б образа. Входячи в хату, друпросить для молодой благословення. Молода тричі кланяється старилюдям, цілуючи їх обидві руки, а молодших в лице. Всі благословиї словами: „Нехай тебе Бог благословить щастям, здоров'ям, щобся так мала, як свята землянка має”. Так обходять вони все село.

ІІІ люб. Молодий з дружками, старостою і свахами йдуть, співакдо молодой. Там дружки пришпилювали китички старості, дружбамавесільним гостям, а молода припинає молодому та ще й хустку догаса. Тоді вносили діжу в якій мішають тісто на хліб, ставили посехати, клали подушку й садовили на неї молоду. Мати плачучи, розтала й розчісувала коси доні та клала вінок на голову. Все тебувалося в супроводі обрядових пісень. Батько й мати сиділи на оскколо столу, перед ними ставали молоді, а староста промовляв: „сттії молодята перед Господом Богом, перед батьками і перед всімитями і просять, поблагословити їх і в щасливу годину до шлюбупровадити”. — Молода вклонялася тричі, а мати благословляла їїбом — приказуючи: „Нехай тебе Бог благословить! Благословитьгтям, здоров'ям, щоб ти була здорова, як та вода, весела як весна, агата як земля!” — Молода цілувала хліб і обидві руки матері, поблагословив її хлібом батько і та ж сцена повторювалась. Опіслясамо благословили молодого. А тим часом свахи приспівували: „Ігослови Боже, й отець і мати в щасливу годиноньку до шлюбобставати!” Молоді виходять на двір, стають перед хатою: мати вдила із свяченою водою і тричі кропила довкола. Свахи співали: „соненько не раненько, скропляй нас матінонько, свяченою водоньдоброю доленькою”. Дружки брали молоду, а дружки молодого,музикою провадили до церкви під спів свих: „Ой, коні, коні сивічуде ви в силі, чи вивезете княгиню під гороньку крутую, під церцю святую? А в тій церковці святий Спас, Отче Батьку наш, вивінам двоє дітей з межі нас”. Ввійшовши в церкву, ставали при в: Дівчата брали хоругви, ставали по обох боках молодят. Священиквдив молодих до тетраподу і давав їм шлюб, а потім молодій в: сваха знімала з голови молодой вінок, пов'язувала хустину, а наклала вінок.

Після відправи, молода цілувала хоругви, підходила до дівчат та дякувала за послугу. Виходячи з церкви, молода роздавала всім шматочки цукру, а вони: „Дай тобі Боже, щоб твоя доля така солодка була ! ”

Прийшовши до дому молодої, молоді ставали перед порогом, виходила мати, давала перепивати і просила в хату. Гості входили, засідали за столи, приспівуючи: „Заходять до нас вісти, що хочать нам дати їсти, вони вола забили, щоб нас добре погостили”. Добре пообідавши — розважались до вечора танцями і співами. У вечорі молода сідала на посаг. Дружка засвічувала свічку, ставала з молодою в порозі, а дівчата — обабіч, співаючи весільних пісень. Потім дружки з дівчатами провадили молоду за стіл. Дружка ставила свічку на стіл і засідали по обох боках молодої. Починалося дарування. Першими підходили до столу батьки, потім родина, вкінці гості. Дівчата приспівували, замінюючи тільки імена осіб: „Ой колує, місяченько колує, тепер мене матінка дарує — великим даром-посагом, дасть Бог щастя, здоров'я”. По тій церемонії, молоду забирали до молодого. Перед його хатою свахи співали: „Отвори мати ліску — ведемо тобі невістку, у полі робітницю, а дома помічницю”. Мати молодого виходила на поріг у виверному навиворот кожусі, давала перепивати і просила в хату. Там розпочиналась дальша гостина і подібний посаг. По посазі молодого, свахи здіймали вінок з молодої, накладали по черзі дружкам, а молода перетанцювала з ними. Потім свахи втирали молодій коси, пов'язували хустину вже як молодіці і забава з піснями і музиками тривала далі.

Пересувини. На другий або третій день, свахи сходилися в домі молодого, приносили свої подарунки і, співаючи приготувляли нову гостину. Коли все було готове, приходили музики і забава та гостина тривали аж до ранку.

Так живо, барвно і красно відбувалось весілля у нашому селі Лісниках.

Пам'яті мого мужа Михайла Греськова

Він був однією з останніх офір польської займанщини у нашому селі: втікаючи, польські „жолнеже” — бандити закололи його на порозі... Останні дні польського панування. Польські вояки безладно втікають, одні на схід, інші захід. До нас доходили тривожні вістки про грабунки, морди й насильства над нашими людьми мародерських поляків. Здавалось, що вони зганяли злість за свої невдачі на нас. Тому наше село готувалося до самооборони, яку організували старші господарі та члени ОУН, до яких належав і Михайло Греськів.

На світанку 18 вересня 1939 року загорілася скирта на місцевому фільварку, а вслід за тим почалася стрілянина. Говорили, що поляки хотіли напасти на село, але горіюча скирта їх освітила, і тому встигли підпалити лише кілька хат, між ними й будинки. де була молочар-

ня та пекарня. Через якусь годину стрілянина втихла. Люди почали виходити із сховищ, і тоді знайшли у придорожному рові Михайла Греськова, заколеного багнетами польської солдатні. На дорозі були ще сліди крові...

Сл. п. Михайло Греськів кожного дня рано об'їздив підводою збірні пункти, з яких привозив молоко до районної молочарні, що була в Лісниках. Він любив цю роботу і був їй відданий, бо вірив, що ріст і розвиток молочарні – взагалі української кооперації, допоможе нам усім. І тому не зважаючи на небезпеку, поїхав у свою останню об'їздку – раннім-ранком 18 вересня 1939 року...

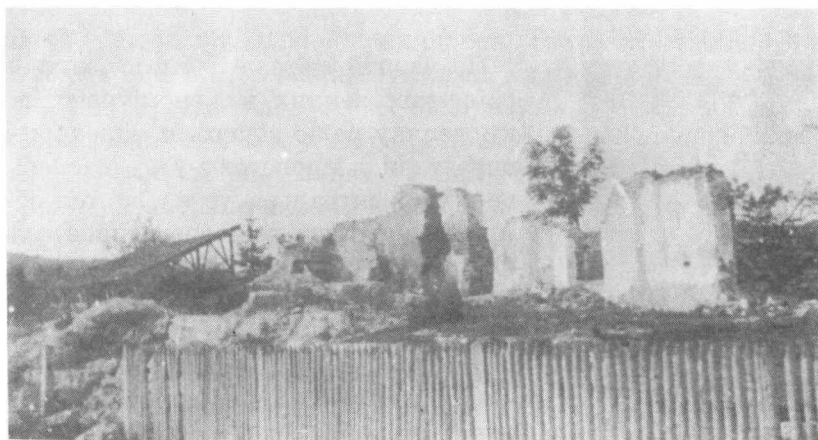
Хай Рідна Земля буде Йому легкою !

Кооперативна анкета в селі Козівці

Секція „Хліборобського Вишколу Молоді” в Козівці в 1938 р.

Руїни будинку „Районової Молочарні” в селі Лісниках. Спалили польські війська в часі утечі в другій половині вересня 1939 р.

Учасниці курсу куховарства в селі Лісниках, зійшлися наприкінці курсу, щоб зробити пам'яткову світлину. Посередині сидить голова філії „Союзу Українок” у Бережанах — п. Гриневичева.

Проф. Атанас Мидляк

РАЙОНОВА МОЛОЧАРСЬКА СПІЛКА В ЛІСНИКАХ

По першій світовій війні на західньо-українських землях в економічному розвитку, велику роль відіграли молочарські кооперативи „Маслосоюз-у”. Маслосоюз — це була центральна установа, що об'єднувала усе українське кооперативне молочарство між двома світовими війнами. Під час Визвольних Змагань 1919 р. перебувала одна з бригад УГА в таборі інтернованих у Німецькому Яблонному в Чехо-Словаччині. Український екзилний уряд у Відні,

одержав від чеського уряду чи точніше від його президента Томи Масарика, допомогу всім членам бригади для студій на усіх високих і фахових школах в Чехо-Словаччині. Маючи запевнену допомогу аж до закінчення студій, одні з перших — Андрій Мудрик, Атанас Мидляк і Олекса Лис, вирішили вивчати молочарство. Перед війною існував в Стрию Крайовий Молочарський Союз, який для віднови своєї діяльності, потребував фахових людей.

Всі три закінчили Молочарську Школу в Пільзні. Відбувши приписану молочарську практику, подались ще на вишкіл до бриндзарні Петра Маковцого на Словаччині. Це був добрий фахівець-промисловець з високою освітою. Дальшу ще практику вони відбували в Молочарсько-Сировацькій Школі в Кромерижі на Моравії. Олекса Лис розповідає про ті часи ось як: „Професори та інструктори ставилися до нас українців з пошаною, бо ми старались пильністю і солідністю в праці та своєю поведінкою в школі і поза школою подякувати їм за все добре. Ми жили скромно по-бурсацьки в одній кімнаті, разом харчувалися, поділивши між собою функції: Лис закуповував товари, Мудрик був кухарем, а Мидляк — помічником у господарстві зокрема — мив начиння.”

Повернувшись із Чехо-Словаччини після закінчення вищої молочарської школи, я застав на селах Бережанщини декілька дрібних молочарських спілок. Моя діяльність полягала початково у пропаганді закладання таких спілок та їх поліпшення. Незабаром я заснував у рідному селі Рибниках приватне молочарське підприємство. Сусідні молочарські спілки привозили сметанку на виріб масла, так що підприємство почало розвиватись.

Вже по пацифікації на одних зборах Повітового Союзу Кооператив, порушено справу організації молочарства та збуту молочарських продуктів. До співпраці запрошено д-ра М. Прийдуна, випускника вищої торговельної школи в Познані, який саме був на зборах. Він уже

перед тим відвідував повітові сільські молочарні. Через деякий час, обговоривши справу з д-ром Прийдуном, я зліквідував своє приватне підприємство в Рибниках, щоб спільно розпочати організацію районної молочарні. Місцем осідку ми вибрали село Лісники, де д-р Прийдун сподівався дістати відповідне приміщення. Після переговорів з громадою Лісники та її війтом Єнджейовським, вдалося нам отримати відповідний будинок, куди я перевіз все обладнання з моєї молочарні. Відбулись формальні засновні збори „Районової Молочарської Спілки” з осідком у Лісниках. Ми обидва увійшли до складу управи. Головою надзірної ради вибрано пароха Бережан о. Євзея Бачинського, а членами: д-ра Володимира Гриневича, Осипа Ганачевського, інж. Осипа Барана, пароха Лісників о. Григорія Качалу, Івана Турчина, Дмитра Семчишина і ще декого. Нашим технічним організатором був спочатку Н. Содомора, потім Степан Демчишин. Протягом року ми мали вже 37 збірних пунктів, із денною доставою близько сім тисяч літрів молока. Місячна продукція масла досягала тисячі кг., а річний оборот — суми сорок тисяч поль. зл. Через рік членом дирекції став колишній генерал-хорунжий армії УНР, Н. Суходольський. При молочарні працювали як ветеринарні лікарі — д-р Ожог, згодом д-р Дмитро Легкун. Ветеринар обстежував худобу та звертав увагу селян на її раціональне живлення. З часом заведено перевірку якості молока, молочности корів, відсотків товщу в молоці та ін.

Пересічна ціна за один літр молока була 14 - 15 грошів. За сметанку з літра молока ми платили 8 - 9 грошів з тим, що доставець забирав додому відтовщене молоко. Річ ясна, кожний хотів більше доставити молока, тому треба було старатись, щоб покращали луги та сіно, треба було сіяти буряки та моркву для годівлі корів. Слідом за цим, підвищувалась і якість молока. Підвода районної молочарні щодня об'їздила збірні пункти. Їздив нею Михайло Греськів, селянин з Лісників, чесний і відданий кооперативній ідеї чоловік. У вересні 1939 р. Греськів під час такого об'їзду потрапив у руки відступаючих польських вояків, вони його там і забили на дорозі.

Щирими й відданими робітниками були: д-р Ожог, родини селян з Лісників Володимира та Івана Шопяків, особливо їхня сестра Михайлина. У Бережанах були дві крамниці нашої спілки, у яких наші дівчата продавали набіл. Управа спілки влаштовувала інформаційні наради для членів, організувала ветеринарні і молочарські курси. Якість товару оцінював і не український покупець, і хоч польська влада дивилась не дуже прихильним оком на економічний ріст автохтонного населення, до молочарні не причіплялась, бо не знати було звідкіля зайти. Аж у 1939 р. восени під час безладної утечі польської армії перед німцями, згорів будинок молочарні з усім обладнанням... Таке нищення української праці і майна триває вже добрих кількасот років на усіх землях України...